
■ Litteraturoversikter

Stephen Eric Bronner: *Reclaiming the Enlightenment. Towards a Politics of Radical Engagement*. New York 2004: Columbia University Press.

RASMUS KARLSSON

Återerövrandet av upplysningen

Med *Reclaiming the Enlightenment* har Stephen Eric Bronner åstadkommit en dos veritabelt sprängstoff för vilken samhällsvetenskaplig fakultet som helst. Till skillnad från mycket som skrivits om upplysningen är Bronners bok uttalat politisk. I sin strävan att återupprätta upplysningsarbetet skjuter den lika skarpt mot höger som vänster, mot ekonomisk reduktionism och uppgivenhetens *laissez-faire* men också mot den vänster som förlorat greppet om sin egen historia och idag finner sig försvara etniska identiteter framför kosmopolitism, myt framför vetenskap och tradition framför förnyelse.

I denna grafomanins tidsålder utgör Bronners knappa tvåhundra sidor en befriande kontrast; trots sitt breda anslag förblir boken intelligent sammanhållen på ett sätt som borde lämna många *copy-and-paste*-professor blek av avund. Det förenande temat för bokens nio kapitel är upplysningens radikala och politiska karaktär vilken, enligt Bronner, alltför ofta har reducerats till antingen abstrakta filosofiska resonemang eller kulturhistoriska detaljer i sentida forskning. Samtidigt med denna

fragmentering har det blivit högst *comme-il-faut*, särskilt bland vänsterintellektuella, att kritisera upplysningen för att vara imperialistisk, sexistisk och scientistisk. Utifrån sin djupa humanistiska bildning tar sig Bronner an att visa hur historielös en sådan kritik är och, vidare, varför det är ohållbart att enbart tolka upplysningen som ett partikulärt, manligt och västerländskt projekt.

Lika fel som att skylla över att enskilda upplysningstänkare emellanåt gav uttryck för sin tids fördomar, lika fel menar Bronner att det är att sätta likhetstecken mellan upplysningens etos och dessa fördomar. Snarare blir det möjligt att kritisera reaktionära drag hos vissa av 1700-talets filosofer just i kraft av att andra upplysningstänkare inte delade dem. Exempelvis blir Rousseaus och Kants stöd för dödsstraffet moraliskt klandervärd eftersom andra, som Beccaria och Voltaire, förstod dess barbari. I samma ljus bör vi, enligt Bronner, se förhållandet mellan upplysningen och feminismen. Även om kvinnor, svarta eller egendomslösa inte rymdes i den ursprungliga liberala visionen är detta för honom snarare ett uttryck för en oförmåga till reciprocitet hos enskilda *liberaler* än hos *liberalismen* som sådan. Mycket riktigt kritiserade också t.ex. Mary Wollstonecraft franska revolutionen för att inte dra konsekvensen av sin egen universalistiska etik och förverkliga kvinnors likhet inför lagen (Wollstonecraft 1996).

Med liknande historiska analyser "rehabiliterar" Bronner upplysningens emancipatoriska sprängkraft. Det kan behövas när han, i den senare delen av boken, ska gå i närkamp med den kanske allvarligaste

kritiken som riktats mot upplysningen, nämligen att den inom sig bar fröet till sentida totalitära samhällsformer. Denna tanke, att upplysningen riskerar att förbyttas i sin motsats har som inte minst Darrin McMahon med tydlighet visat funnits med ända från upplysningens början (McMahon 2001). Genom Max Horkheimers och Theodor Adornos *Upplysningens dialektik* från 1947 erhöll den emellertid en helt annan filosofisk förankring och därtill en lyskraft som lade grunden till senare s.k. kritisk teori. Medan tidigare filosofer, från Edmund Burke och framåt, hade ifrågasatt huruvida det var möjligt att rationellt planera ett samhälle menade Horkheimer och Adorno att det snarare var just den instrumentella rationalitetens exempellösa framgång som utgjorde det allvarligaste hotet mot friheten. De förbådade framväxten av en allt mer "förvaltat värld", en järnålder i vilken byråkratin tillåtits skapa ett genomadministrerat samhälle och "systemets makt över människorna växer för varje steg ut ur naturens" (Horkheimer och Adorno 1996:54). I en tidsånda där såren av Auschwitz och Hiroshima fortfarande var färskast stod det följdriktigt att se det industriella massmordet som den logiska konsekvensen av moderniteten och inte som en reaktion emot den. Så skrev den finlands-svenske filosofen Georg Henrik von Wright bara några år efter att *Upplysningens dialektik* getts ut: "Påståendet att höjd civilisation inte är en garanti för moralisk förbättring har småningom blivit en trivialitet. Men insikten att civilisationen är en förutsättning för det verkliga barbariet borde fortfarande vara en verksam tankeställare" (von Wright 1994:102).

Den berättigade fråga som Bronner ställer är, kan verkligen upplysningen skylas för detta? Även om totalitära regimer använde instrumentell rationalitet för att

administrera förintelsen av miljoner människor, är det verkligen ett uttryck för en nödvändig "dialektik"? Är det inte snarare så att dessa regimer, med sin fixering vid etnisk renhet, viljedyrkan och en mytisk vördnad för Ledaren stod i absolut motsats till upplysningens kritiska och på individuell autonomi baserade ideal? När den kritiska teorin försöker leda sin dialektik i bevis värjer den sig också vanligen från att ge en historisk analys av hur detta orsaksamband skulle se ut. Bronners första försvarslinje blir därför att den kritiska teorin måste lämna sin "metaphysical mist and the night in which all cows are black" (Bronner 2004:98) och istället se till faktiskt historiska skeenden. Då, menar Bronner, kommer det att bli tydligt att "totalitarian forms of planning, no less than the values underpinning them, retain only the most remote association with the Enlightenment" (Bronner 2004:106).

Det är inte min uppgift att avgöra om Bronner går segrande ur sin drabbning med Horkheimer och Adorno. Klart är att deras klassiska verk, genom sin spännvidd från antropologi till psykoanalys, väcker många trådar som Bronner inte ger sig i kast med. Striden förblir i vilket fall högst central emedan den avgör vilka recept som vi bör skriva ut inför framtiden. Medan den kritiska teorin klamrar sig fast vid tanken att "the whole is false" menar Bronner att upplysningsprojektet fortfarande bär på en stor potential till ökad emancipation, inte minst på ett globalt plan. Istället för att avvisa alla försök till pragmatiska reformer och moderation av kapitalismen som enfaldiga och av naturen omöjliga bör vi, enligt Bronner, ta utgångspunkt i existerande skillnader mellan länder och system i syfte att finna vägar till ett bättre och mer rättvist samhälle.

Om en annan värld nu ska vara möjlig menar Bronner att det är av största vikt att

vänstern återerövrar upplysningens banderoller från högern och dess påstådda ”kamp mellan civilisationerna”. Bronner är snar att visa att den kristna höger i USA som påstår sig försvara upplysningen i nästa andetag beklagar traditionens minskade betydelse, de borttynade familjevärdena och den sexuella frigörelsen. Det borde vara enkelt för vänstern att genomskåda denna pseudo-universalism med dess anti-moderna fördomar. Ju längre bort från det politiska mittfältet vi rör oss ju tydligare blir Bronners analys, extremhögern är inte de intellektuella arvtagarna till Kant eller Voltaire, den ”upplysning” de bejakar är inget annat än en förtäckt rasism. Problemet med Dansk Folkeparti blir då inte *för mycket* upplysning utan *för lite*.

Conservatives, and those even farther to the right, consistently rejected Enlightenment concerns with individualism, dissent, secularism, reform, and the primacy of critical reflection. This differentiated them from the left. (Bronner 2004:2)

Det paradoxala enligt Bronner är att vänstern numera, i sin rädsla för att framstå som rasistisk, inte förmår se att det är just upplysningens värden som ytterst kräver ett erkännande av den andre och ett ifrågasättande av inte bara politisk, utan också ekonomisk, makt. I upplysningens ställe har idéer, vilka tidigare förknippades med reaktionära rörelser, trängt in i vänstern:

Enough 'liberals' now suggest that liberal regimes must rest on homogenous national communities with shared cultural values; others influenced by postmodern ideology view universal concepts as complicit with domination and as a threat to their particular identities; "western" ideas no less than the philosophies generating them are strenu-

ously contested by self-styled radical anti-imperialists whose 'nonwestern' beliefs are associated with indigenous religions traditions and romanticized visions of an organic society. (Bronner 2004:13)

Mot denna intellektuella förvirring och oklarhet kring vilka syften vänsterns politik egentligen ska tjäna ordinerar Bronner ett återknytande till upplysningens ideal om individuell autonomi: personlig frihet framför begränsande kulturella sedvänjor, rätten för varje individ att fritt välja sin egen livsväg och en kosmopolitisk sensibilitet som låter oss se att de verkliga klassklyftorna i det senmoderna samhället är de som externaliserats ut ur välfärdsstaten. I denna argumentation hörs ett tydligt eko av statsvetare som Brian Barry och Susan Moller Okin, förvånande nog finner jag inga referenser till någon av dem. I sin kritik mot den tankeinriktning som fått det något olyckliga namnet ”multikulturalism” kommer Bronner annars framförallt Barrys *Culture & Equality* nära:

One of the reasons for the success of these attacks on the welfare state ... is the rise of doctrinaire forms of identity politics and the ideological justifications for fragmentation that have generally been accepted by the left in the name of promoting 'difference'. (Bronner 2004:156)

Bortom dessa enkla om än kontroversiella måltavlor går Bronner, framförallt med sin kosmopolitiska hållning, även till angrepp mot liberala filosofer som den sene John Rawls. I en tanke jag känner igen från mitt eget arbete (Karlsson 2006) argumenterar Bronner att ”human rights generates demands for entitlement independent of the particular state in which an individual happens to live” (Bronner 2004:134). Att som Rawls tolerera illiberala sedvänjor så länge de utövas av ett ”de-

cent people” undergräver bara den egna moraliska positionen. Mer allmänt fordrar en universalistisk etisk hållning, av den sort Bronner omfattar, en uppgörelse med föreställningen att dagens ofantliga skillnader i livsutsikter och valmöjligheter kan motiveras utifrån godtyckliga nationsgränser. Det är något besynnerligt med att Rawls är beredd att gå nästan hur långt som helst för att kompensera naturgivna ojämlikheter (t.ex. handikapp) inom ett land när den största orättvisan i dagens värld trots allt måste vara att födas i exempelvis något av Afrikas många flyktingläger, något som ingen individ rimligen kan anses ha ”valt”.

Bronners kosmopolitiska agenda blir emellertid verkligt meningsfull först om man tror att samhällliga och ekonomiska framsteg är möjliga, även på ett globalt plan. Det är en tro som inte minst senare års diskussioner om ”post-development” ifrågasatt. Mycket talar för att Bronner har rätt när han identifierar framstegstanken som den förenande måltavlan för den kritik som riktats:

Left critics of the Enlightenment form a motley crew and, perhaps, this reflects the current disarray of progressive forces. Still there is something that, ultimately, binds all of them: a basic discomfort with the notion of progress (Bronner 2004:17)

Det bör omedelbart sägas att den framstegstanke som Bronner själv artikulerar och försvarar i bokens andra kapitel har mycket lite att göra med den bild som 1700-talets upplysningsfilosofer ofta får stå till svars för. Till en början visar Bronner nämligen övertygande att inte ens dessa filosofer (med få undantag) bekände sig till tron på framsteg som något naturgivet, teleologiskt betingat och linjärt. Vidare var framstegstanken inom upplysningstraditionen alltid intimt sammanhå-

rande med en kritisk inställning som ”militated against closure and perfection” (Bronner 2004:40). Denna kritiska mentalitet låter sig kanske bäst fångas i Arnold Toynbees välkända ord: ”civilization is a movement and not a condition, a voyage and not a harbour”. Likväl är det svårt att överskatta betydelsen av framstegstanken om vi rätt vill förstå de senaste hundra årens utveckling i de västliga demokratierna. Och det är kanske här som civilisationskritikens självmotsägelser blir som allra tydligast. Få feministiska eller postkoloniala teoretiker skulle vid närmare betraktelse önska 1800-talet tillbaka i *våra egna samhällen*. Beaktandes de senaste hundra årens utveckling i fråga om jämställdhet mellan könen, distributiv rättvisa eller demokratiskt deltagande krävs det en synnerligen förhärdad cyniker för att påstå att dagens västerländska samhällen inte kvalitativt förändrats till det bättre. Möjligen bör en reservation göras för frågan om ekologisk hållbarhet. Men även där känns det osannolikt att en reträtt från den på vetenskap grundade industriella produktionsformen utgör en räddning. Snarare tycks accelererad teknisk utveckling, givet demokratisk styrning (Feenberg 2002), vara ”crucial for dealing with the ecological devastation brought about by modernity” (Bronner 2004:160).

Sammantaget levererar Bronner en förödande kritik av den cynism och uppgivenhet som blivit bara alltför vanlig i dagens politiska landskap. I någon mening gör han just det han sätter sig före, nämligen att skriva den uppföljare till *Dialektik der Aufklärung* som Horkheimer och Adorno planerade under titeln *Rettung der Aufklärung* men aldrig slutförde. I motsats till dessa intellektuella giganter förblir Bronner emellertid upplysningstraditionen trogen: filosofens uppgift är att blottlägga och inte mystifiera, språket är ett

medel för tydlighet och inte utestängande. Kanske kommer boken just därför att lämna få läsare oberörda.

Litteraturförteckning

Bronner, Stephen Eric, 2004. *Reclaiming the Enlightenment*. New York: Columbia University Press.

Feenberg, Andrew, 2002. *Transforming Technology*. New York: Oxford University Press.

Horkheimer, Max och Adorno, Theodor, 1996. *Upplysningens dialektik*. Göteborg: Daidalos.

Karlsson, Rasmus, 2006. *Reducing Asymmetries in Intergenerational Justice*. *Organization and Environment*, 19 (2), 233-250.

McMahon, Darrin, 2001. *Enemies of the Enlightenment – The French Counter-Enlightenment and the Making of Modernity*. Oxford: Oxford University Press.

von Wright, Georg Henrik, 1994. *Att förstå sin samtid*. Stockholm: Bonnier.

Wollstonecraft, Mary, 1996. *A Vindication of the rights of woman*, London: Constable.